

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2014 – Volume 23, Issue 2, pp. 52–67
URN:NBN:NL:UI:10-1-116246

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing, in cooperation
with Utrecht University of

Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

article *Verlies van (t)huis en haard* was one of the
winning articles of the 2013 Utrecht University
of Applied Sciences thesis award. Currently, Birgit
is working as a medical assistant at the UMC
Utrecht. She is always ready for a new challenge
and looking for opportunities in social work. She
would like to obtain a degree in grief therapy/ loss
counseling.

E-mail: birgit_hoogenberk@hotmail.com

Birgit Hoogenberk studied social work at HU University
of Applied Sciences, graduating in June 2013. Her

Category: Student's Work

**VERLIES VAN (T)HUIS
EN HAARD. HET BELANG
VAN VERLIESBEGELEIDING
ALS ONDERDEEL VAN DE
MAATSCHAPPELIJKE BEGELEIDING
BINNEN HET VLUCHTELINGENWERK,
BIRGIT HOOGENBERK REGIO UTRECHT**

ABSTRACT

Loss of home and house. The importance of loss counseling as a part of refugee social support

In this article it is advocated that it is important that the implementation of loss counseling is
part of social support for refugees, also called integrative eclectic working. Social support from

VluchtelingenWerk, also known as Refugee Council, is about supporting the client in an effective manner with their personal problems which can hinder their integration. Because the target group of VluchtelingenWerk is a group of people whom have suffered many losses, attention should be brought to this subject. Unfortunately in current work methods there is no room for loss counseling, partly due to the lack of methodological tools. The losses associated with this group have a lot of impact on their daily lives and often are the source of functional limitations. By offering loss counseling and multi-method grief counseling, volunteers and employees are offered tools to make loss more negotiable. In this article different examples will be discussed and the new loss model of Stroebe and Schut will be explained. What will be clarified is the importance of the implementation of loss counseling, for the well-being and the integration process of clients as well as achieving organizational goals.

Keywords

Refugee Council, loss counseling, integration, implementation and methodical work

SAMENVATTING

Verlies van (t)huis en haard. Het belang van verliesbegeleiding als onderdeel van de maatschappelijke begeleiding binnen het VluchtelingenWerk, regio Utrecht

In dit artikel wordt gepleit voor het implementeren van verliesbegeleiding als onderdeel van de maatschappelijke begeleiding, er is sprake van integratief eclecticisch werken. De maatschappelijke begeleiding van het VluchtelingenWerk heeft als taak de cliënt zo goed mogelijk te begeleiden bij persoonlijke problemen die de inburgering kunnen belemmeren. Aangezien de doelgroep van het VluchtelingenWerk bestaat uit mensen die ontzettend veel verliezen hebben geleden dient hier aandacht voor te zijn. Helaas is in de huidige manier van werken weinig ruimte voor dit onderdeel, mede doordat hier geen methodische handvatten voor worden aangereikt. De rouw die deze doelgroep met zich meedraagt heeft veel invloed op het dagelijks leven en zorgt vaak voor beperkingen binnen het functioneren. Door middel van verliescounseling en de multimethodische verliesbegeleiding krijgen vrijwilligers en werknemers handvatten aangereikt om rouw bespreekbaar te maken. In dit artikel worden verschillende voorbeelden genoemd en uitleg gegeven over het nieuwe rouwmodel van Stroebe en Schut. Duidelijk zal worden dat de implementatie van verliesbegeleiding van zeer groot belang is, zowel voor het welzijn en integratieproces van de cliënten als voor het behalen van de doelstelling van de organisatie.

Trefwoorden

VluchtelingenWerk, verliesbegeleiding, integratie, implementatie en methodisch werken

DANKWOORD

- Frank Meijer, de expert voor dit artikel voor zijn tijd, vakinhoudelijke feedback en interesse.
- Marianne van der Zande, de afstudeercoach in de laatste fase van de opleiding MWD voor haar tijd, feedback en motivatie.
- Medewerkers van het onderdeel maatschappelijke begeleiding van de organisaties: VWMN Hilversum en het NVA Amersfoort, voor hun informatie over de werkwijze binnen dit deel van de organisatie.

Emir, een jongeman uit Kosovo, vlucht vier jaar geleden na een aanslag op zijn leven halsoverkop zijn land uit. Op het moment van de vlucht is hij 24 jaar oud en heeft nog een heel leven voor zich. Via een aantal omwegen komt Emir terecht in het asielzoekerscentrum te Venlo waarna hij twee jaar later een woning aangewezen krijgt in de gemeente Houten. Dit betekent weer een verhuizing naar een nog onbekende plek. Emir heeft bij zijn zeer plotse vlucht geen afscheid kunnen nemen van zijn familie en vrienden en door het geweld dat tegen hem heeft plaats gevonden is het te risicovol voor hem om contact met hen op te nemen. Emir heeft er altijd van gedroomd om te gaan studeren in de grote stad. Door zijn vlucht en beperkte kennis van de Nederlandse taal en cultuur zal hij deze droom waarschijnlijk niet waar kunnen maken. Daarnaast moet Emir nog elke dag wennen aan de Nederlandse cultuur en bureaucratie; hij is afkomstig uit een wij-cultuur waar er bij moeilijkheden altijd wel iemand voor hem klaar stond. Emir vindt het soms lastig om zijn nieuwe dagelijks leven te begrijpen. Hij mist een referentiekader uit zijn eigen sociale netwerk om hem te helpen in deze nieuwe situatie. Emir wordt op het materiële vlak goed geholpen door het VluchtelingenWerk in Houten, maar mist aandacht voor alle verliezen die hij heeft geleden, waardoor hij ook regelmatig slecht slaapt en psychosomatische klachten heeft, hetgeen hem belemmert in zijn welzijn en integratieproces.

Wie werkzaam is bij de maatschappelijke begeleiding binnen het VluchtelingenWerk is bezig met het begeleiden van cliënten bij materiële problemen en de integratie. Vaak zijn het vluchtverhaal van de cliënt en de verliezen die hij of zij heeft geleden wel bekend, maar veelal wordt er niet de aandacht aan besteed die het nodig heeft. VluchtelingenWerk Nederland heeft zich ingezet en zet zich in voor een geschat aantal vluchtelingen dat ligt tussen de 200.000 en 250.000 personen

(VluchtelingenWerk Nederland, 2013c). Vluchtelingen hebben gedwongen hun land verlaten en hebben vaak veel verliezen geleden voorafgaand aan hun vlucht, tijdens hun vlucht en na hun vlucht (Van Essen, Bala, Mooren, De Boer, & Wolf, 2007). Terwijl de gevolgen van deze verliezen nog altijd invloed hebben op het welzijn van de cliënten en het de integratie soms ondermijnt, wordt er binnen de maatschappelijke begeleiding van het Vluchtelingenwerk regio Utrecht weinig tot geen aandacht besteed aan verliesverwerking van cliënten. Deze bevinding is geconstateerd na contact te hebben gehad met verschillende vluchtelingenwerkorganisaties in de regio Utrecht, waaronder VWMN Hilversum en het NVA in Amersfoort. Dit terwijl systeemtherapeut en wetenschappelijk onderzoeker Papadopoulos (2002) stelt dat aandacht voor het verlies van thuis met de daarbij behorende pijn kan bijdragen aan welzijn en zingeving, wat in mijn opinie ook positieve gevolgen zal hebben voor de integratie. In dit artikel zal duidelijk worden waarom het van belang is dat verliesbegeleiding vast onderdeel moet worden bij het eclectisch integratief werken binnen de maatschappelijke begeleiding.

Allereerst wordt ingegaan op de organisatie van het VluchtelingenWerk en zal er worden ingezoomd op het onderdeel maatschappelijke begeleiding. Vervolgens wordt er informatie gegeven over de doelgroep vluchtelingen, waarna wordt ingegaan op een tweetal methodieken binnen de verliesbegeleiding, namelijk: verliescounseling en de multimethodische verliesbegeleiding. Tot slot zal er stil worden gestaan bij wat er mist in de maatschappelijke begeleiding en hoe dit kan worden verbeterd ten behoeve van het welzijn en het integratieproces van de cliënten.

VLUCHTELINGENWERK

Het VluchtelingenWerk heeft al een aantal decennia een plek in de Nederlandse samenleving. Gedurende de jaren zeventig van de vorige eeuw ontstonden er een aantal kerkelijke en politieke organisaties voor vluchtelingenopvang. Dit leidde in 1979 tot een fusie die zorgde voor de oprichting van VluchtelingenWerk Nederland (VluchtelingenWerk Nederland, 2013a). Vanaf 1987 groeide de organisatie snel. Daarbij besloot de overheid om asielzoekers te verspreiden over alle gemeenten in Nederland. Dit zorgde voor een organisatie die in 1992 ruim 10.000 vrijwilligers, enkele honderden betaalde medewerkers en 450 Vluchtelingenwerkgroepen telde. Naast de *gemeentelijke* VluchtelingenWerkorganisaties zijn er ook veel *onafhankelijke* VluchtelingenWerkorganisaties. Door de huidige economische situatie moesten enkele onafhankelijke organisaties sluiten, zoals het geval was in de gemeente Houten in 2012 toen de subsidie vanuit de gemeente werd stopgezet.

VERLIES VAN (T)HUIS EN HAARD

VluchtelingenWerk werkt vanuit een missie en een visie. Aangezien de missie en visie van onafhankelijke vluchtelingenorganisaties, zoals bijvoorbeeld het NVA Amersfoort, overeenkomen met die van het VluchtelingenWerk zal deze laatste in dit artikel worden gebruikt. De missie van het VluchtelingenWerk luidt: "VluchtelingenWerk NL behartigt de belangen van vluchtelingen en asielzoekers in Nederland, vanaf het moment van binnenkomst tot en met de integratie in de Nederlandse samenleving" (VluchtelingenWerk Nederland, 2013b). Daarbij vormen de mensenrechten die in verschillende internationale verdragen zijn vastgelegd de rode draad. Kok, Kuipers en Weiler (2010) benoemen echter ook: "Volgens die statutenwijziging is integratie van vluchtelingen een zelfstandige taak van de organisatie naast de inzet voor vluchtelingenbescherming". Dit betekent dat de organisatie er zorg voor moet dragen dat de integratie goed verloopt, aangezien zij een uitvoeringstaak heeft. Wanneer blijkt dat verliesgebeurtenissen dit belemmeren zal het nodig zijn om de begeleiding hierop aan te passen. De visie van het VluchtelingenWerk is kortom erg uitgebreid; het komt erop neer dat de hulp van de organisatie moet bijdragen aan de bescherming van vluchtelingen, wat bijvoorbeeld inhoudt dat de mogelijkheid moet worden gegeven om een zelfstandig bestaan op te bouwen (VluchtelingenWerk Nederland, 2013b).

De begeleiding bij integratie wordt binnen het VluchtelingenWerk onder andere geregeld door de maatschappelijke begeleiding. Op dit onderdeel van de organisatie is dit artikel gericht. Het doel van de maatschappelijke begeleiding houdt in: "Voorkomen en oplossen van persoonlijke problemen die de inburgering kunnen belemmeren" (VluchtelingenWerk Nederland, 2013b). De maatschappelijke begeleiding wordt grotendeels uitgevoerd door vrijwilligers en stagiaires (bijvoorbeeld HBO Maatschappelijk Werk en Dienstverlening en MBO Maatschappelijke Zorg) en een aantal professionals, veelal maatschappelijk werkers. Deze medewerkers voeren het doel van de maatschappelijke begeleiding uit door gebruik te maken van verschillende methoden en technieken. Binnen het VluchtelingenWerk wordt er standaard gewerkt met het CODA model, wat staat voor Contact, Onderzoek, Doel en Actie en is een manier om gesprekken met de cliënt vorm te geven met technieken als Luisteren, Samenvatten en Doorvragen. In onafhankelijke organisaties in de regio Utrecht zoals het NVA in Amersfoort wordt gewerkt met empowerment, maar ook de KOT, Kortdurende Oplossingsgerichte manier van werken waarbij technieken als de wondervraag en de schaalvraag gebruikt kunnen worden (Baeten, 2011). Daarnaast is binnen elke vluchtelingenwerkorganisatie interculturele communicatie van belang. Binnen het VluchtelingenWerk worden ook verschillende cursussen aangeboden met het thema *Omgaan met...* Er wordt kortom eclectisch integratief gewerkt, wat betekent dat er een selectie kan worden gemaakt uit verschillende methodieken, methoden, werkmodellen en technieken en deze op een

verantwoorde manier kunnen worden samengevoegd om maatwerk te kunnen bieden aan de cliënt. Hetgeen maakt dat het toevoegen van verliesbegeleiding weinig moeilijkheden met zich mee zal brengen. Hierbij passen onderdelen uit de verliesbegeleiding binnen de huidige manier van werken en sluit deze meer aan op de problematiek van de doelgroep.

VLUCHTELINGEN EN ROUW

Het begrip *vluchteling* is lastig te definiëren en heeft het gevaar in zich dat deze aanduiding mensen tot één aspect van hun identiteit reduceert. Wanneer de definitie van het Vluchtelingenverdrag van 1951 wordt aangehouden is een vluchteling:

Hij die een gegronde reden heeft te vreesen voor vervolging vanwege ras, religie, nationaliteit, het behoren tot een sociale groep of het hebben van een politieke overtuigingen, die zich buiten het land bevindt, waarvan hij de nationaliteit bezit, of daarheen niet terug kan keren en die, vanwege de vrees, niet de bescherming van de autoriteiten van zijn land kan of wil inroepen. (Kok *et al.*, 2010, p. 7)

Van belang is om bij deze doelgroep niet te generaliseren. Vluchtelingen komen uit alle windstreken en brengen verschillende religieuze opvattingen met zich mee. Wat vluchtelingen wel met elkaar gemeen hebben is dat zij allen te maken hebben gehad met ernstig geweld, onderdrukking of een serieuze bedreiging daarvan en dat hun vlucht naar het buitenland onvrijwillig is (Kok *et al.*, 2010, p. 5). Grote verschillen in cultuur zijn voor vluchtelingen de Nederlandse ik-cultuur ten opzichte van veelal de eigen wij-cultuur en het deel zijn van een minderheid binnen de Nederlandse dominante cultuur. Problematiek onder vluchtelingen is zowel materieel als psychosociaal van aard, waarbij het mijn ervaring is dat deze elkaar circulair beïnvloeden. Problemen op materieel gebied zorgen voor extra psychosociale problemen door bijvoorbeeld de stress om rekeningen te betalen, maar andersom geldt het ook dat psychosociale problemen zoals bijvoorbeeld slaapproblemen ervoor zorgen dat er weinig energie overblijft voor materiële problemen. Vooral de psychosociale problematiek vormt een belemmering voor participatie in de samenleving. Psychosociale problemen zoals rouw, angsten, somberheid en het niet hebben van werk maakt dat er weinig ruimte overblijft om energie te steken in het participeren in de samenleving.

“Communicatie is van belang voor de verwerking van verlies” (Goudriaan, 2003, p. 33). Bij het werken met vluchtelingen is communicatie soms een lastig middel, omdat zowel verbale als

VERLIES VAN (T)HUIS EN HAARD

non-verbale boodschappen anders kunnen worden opgevat door de partijen vanwege culturele verschillen. Een voorbeeld hiervan is dat het woord "rouw" bijvoorbeeld in veel niet-Westerse culturen niet wordt gebruikt. Bij problemen in de communicatie met vluchtelingen kan het TOPOI model (Hoffman, 2009) worden aangeraden. De kern van het TOPOI model komt voort uit de grondhouding: presentie, ontwikkeld door Andries Baart, het er-zijn voor de cliënt. Het TOPOI model maakt gebruik van een interventiekader en een analysekader en kan toegepast worden wanneer er misverstanden ontstaan in de communicatie. Aangezien dit niet de hoofdmethode is binnen dit artikel laat ik overige informatie achterwege. Echter raad ik iedereen aan om zich te verdiepen in dit model omdat het een meerwaarde kan zijn voor de interculturele communicatie.

De verliezen die vluchtelingen meemaken voor, tijdens en na hun vlucht zijn vaak meervoudig en onverwacht. Tijdens de vlucht naar een veiligere plek verliezen vluchtelingen vaak allerlei materiële maar ook emotionele zaken. Dit kunnen bijvoorbeeld foto's van vroeger zijn maar ook kleding een favoriete knuffel, werk, school etc. Maar ook de geur van je eigen huis, de geluiden van je eigen buurt en de gebruiken in je eigen land. Veel van deze verliezen worden pas duidelijk wanneer de vluchteling aankomt op een veilige plek en daar pas beseft wat er allemaal tot zijn thuis behoorde. Zoals Raaphorst (2008, p. 38) duidelijk verwoordt: "Het gaat over het verlies van een thuis en wat dat voor de persoon in kwestie betekent".

*Alles wat we kenden,
Alles wat we geleerd hadden,
Moesten we vergeten.
We moesten alles opnieuw leren doen."*
(Mortier & Blancquaert, 2010, p. 20)

Vluchtelingen laten al het vertrouwde waaraan zij gehecht zijn, en identiteit aan ontnemen, achter zich: hun land, cultuur, taal, familie, vrienden, maatschappij, materiële zaken, toekomstperspectief, sociaal-economische status, referentiekaders, gewoonten en gebruiken, smaken en geluiden. Het vertrek is niet altijd hun eigen besluit geweest (Raaphorst, 2008), zoals bijvoorbeeld naar voren komt in de inleidende casus van dit artikel. Door het verlies van de cultuur kan de identiteit ook verloren gaan. De continuïteit wordt verbroken door de gedwongen migratie en kan leiden tot een existentiële crisis, waarbij de KERN (Mönnink, 2008, p. 60) controle, eigenwaarde, rechtvaardigheidsbesef en het toekomstperspectief van de mens wordt aangetast. Het lijkt op een persoonlijke aardbeving waarbij alles even ontwricht voelt en waar tijd voor nodig is om opnieuw betekenissen aan jezelf en de wereld toe te kennen. Vaak is er sprake van dood-gerelateerd verlies

en verlies van zelfbeschikking. Voor vluchtelingen kan het lastig zijn om hun rouwrituelen uit te voeren, omdat zij hier te maken hebben met de Nederlandse wet- en regelgeving.

Voor vluchtelingen dient een duurzame oplossing te worden gevonden om hun leven weer te kunnen opbouwen. Als de situatie in het land van herkomst ingrijpend verbetert, kan dat via (vrijwillige) terugkeer. Wanneer er van verbetering geen sprake van is, kan dit normaliter in het land van asiel via lokale integratie (Kok *et al.*, 2010). "Integratie vindt plaats daar waar mensen wonen, werken en naar school gaan" (Raaphorst, 2008, p. 33). De eigen culturele identiteit kan vast worden gehouden, maar er worden ook relaties aangegaan met andere groepen. Vanuit mijn eigen ervaring in het werken met de doelgroep kan gesteld worden dat vluchtelingen vanwege hun verliesproblematiek weinig tot geen ruimte ervaren om tijd en energie te steken in de integratie. Door verliesbegeleiding zou meer ruimte kunnen ontstaan wat zowel het persoonlijk welzijn als het integratieproces ten goede komt.

VERLIESBEGELEIDING

Rouw is een normaal onderdeel van het leven, ieder mens krijgt er in zijn of haar leven mee te maken. Maes (2007, p. 81) geeft de volgende definitie van rouw: "Rouw is in essentie steeds een aanpassingsproces aan verlies". De Mönnink (2008, p. 37) voegt hieraan toe: "Verlies van een geliefd persoon of onderdeel van je leven". Rouw kan op elk levensgebied voorkomen, heeft invloed op de biopsychosociale verwevenheid van de mens, is bij iedereen een uniek proces en is bij uitstek een cultureel gebeuren (Rohlof & Jasperse, 1996). Levensgebieden kunnen zijn: lichaam, psyche, relaties, werk, studie, ouderschap en in de thuissfeer. Al deze levensgebieden hebben een culturele inslag, iedere cultuur gaat namelijk op zijn eigen manier om met bijvoorbeeld lichamelijke verliezen, zoals een lichamelijke handicap of natuurlijke veroudering. Wat bijvoorbeeld erg cultureel gerelateerd is zijn de rituelen omtrent het overlijden van een geliefde.

De impact van een verlies kan groot zijn en kan op verschillende niveaus voorkomen. Allereerst is er het feitelijke verlies, ten tweede het verlies van wat de persoon voor jou betekende en ten derde is er de aantasting van het bestaansontwerp. De Mönnink (2008) noemt dit ook wel de aantasting van de KERN: de controle, eigenwaarde, rechtvaardigheid en toekomstbeeld van de persoon worden door het verlies aangetast en de persoon kan zich hierdoor gedeprimeerd gaan voelen. De impact kan worden opgevangen door de copingstrategieën van de persoon zelf en door de support vanuit het netwerk van de persoon. Maes (2007, p. 81) verwoordt het doel van verliesbegeleiding als volgt:

VERLIES VAN (T)HUIS EN HAARD

Het doel van het rouwtraject is het aanpassingsproces aan een interne en externe verander(en) de realiteit, het verlies en de overledene in het eigen leven integreren of een plaats geven. Het doel is geen eindpunt, maar een zich ontwikkelend traject in de loop van het leven.

In de begeleiding wordt door middel van gespreksvoering geprobeerd de coping en support van een persoon in rouw weer dusdanig in balans te krijgen dat de impact van het verlies gedragen kan worden. Door professionals kan er in de begeleiding ook gebruik worden gemaakt van verschillende methoden.

De afgelopen twintig jaar is er veel menswetenschappelijk onderzoek gedaan naar rouwervaringen. Hierdoor is er veel veranderd in de visie op rouw, oude modellen zoals het fasemodel van Kübler-Ross zijn niet meer bruikbaar, terwijl veel professionals deze nog wel gebruiken. Naar mijn mening komt dit omdat er op de werkvloer te weinig aandacht wordt geschonken aan nieuwe ontwikkelingen op dit gebied. Eén van de nieuwe rouwmodellen is het Duale Proces Model (Figuur 1) van Stroebe en Schut (1999). Dit model maakt duidelijk dat er een tweetal stressoren zijn. Enerzijds de stressoren die te maken

Figuur 1: Van verlies en rouw naar voorzichtig herstel. Duale proces model (Stroebe & Schut, 1999).

hebben met de realiteit van het verlies, de verliesoriëntatie genoemd. Anderzijds zijn er de stressoren die te maken hebben met de secundaire gevolgen en implicaties van het overlijden (Maes, 2007).

Het model laat zien dat een gezond rouwproces een dynamisch proces is van oscillatie ofwel slingerbeweging tussen de twee stressoren. Er wordt van uitgegaan dat aan het begin van het rouwproces de aandacht meer op de verliesoriëntatie ligt en zich door de loop van de tijd steeds meer op de hersteloriëntatie zal richten. Voordeel van dit model is dat veel gevoelens, gedachtes en gedragingen kunnen worden genormaliseerd en er geen eindpunt aanwezig is.

SIGNALEN VAN ROUW

Er zijn veel signalen die kunnen wijzen op rouwproblematiek bij de migrant. “In directe zin kan er sprake zijn van heimwee en emotionele uitbarstingen als teken van gemis. In indirecte zin kunnen migranten een groot scala van klachten en problemen vertonen” (Mönnink, 2008, p. 272). Signalen kunnen zich voordoen op het fysieke en psychische vlak, maar ook zeker op het sociale vlak zoals geïsoleerd leven of een negatieve identiteit. Daarnaast kunnen er zich ook signalen voordoen op het existentiële vlak; dit kan zich uiten in leegte en hopeloosheid.

METHODEN: VERLIESCOUNSELING EN MULTIMETHODISCHE VERLIESBEGELEIDING

Wanneer signalen van rouw worden herkend kunt u met de cliënt in gesprek gaan. Verwacht niet van elke cliënt dat hij of zij wilt praten over de geleden verliezen, maar biedt een opening voor degenen die hier wel behoefte aan hebben (Goudriaan, 2003). Hiervoor kan door stagiaires en vrijwilligers de verliescounseling gebruikt worden. Begeleider en cliënt zijn gelijkwaardig en er wordt gebruik gemaakt van de cliëntgerichte grondhouding van Carl Rogers (Mönnink, 2008). Dit bestaat uit congruentie, ook wel echtheid genoemd. Hierbij is het de kunst om eigen gedachtes en gevoelens toe te laten, maar deze niet spontaan in het gesprek te uiten. Vervolgens is er empathie ofwel inlevingsvermogen. Hiermee laat u de cliënt merken dat u hem aanvoelt en probeert te begrijpen wat er in hem omgaat. Tot slot is er onvoorwaardelijk positieve aandacht, wat inhoudt dat u de cliënt accepteert zoals hij is.

De Mönnink (2008) geeft aan dat hierbij de SLOP technieken moeten worden gebruikt. Ten eerste is er de stiltetechniek, waarbij het van belang is de cliënt ruimte te geven om te rouwen door stil te zijn; dit mag een tijdje duren. Ten tweede is er lichaamstaal: houding, oogcontact, et cetera. Ook

VERLIES VAN (T)HUIS EN HAARD

aanraking kan een onderdeel hiervan zijn, weeg dit altijd goed af. Ten derde is er onder woorden brengen, hierbij moet ook rekening worden gehouden met de interculturele communicatie. Technieken die bij de doelgroep passen zijn: onder woorden brengen, terugkoppelen, normaliseren, geven van informatie, positief labelen en functionele zelfonthulling.

Tot slot is er nog de praktische handreiking, hetgeen goed binnen de maatschappelijke begeleiding past. Materiële en praktische hulpverlening is een bekend onderdeel. Na een gesprek kan er een verliesinventarisatie met de cliënt worden gemaakt. De Mönnink (2008) noemt dit ook wel de Persoonlijke Archief Kast (PAK). Hierin wordt per "laatje" de verliessituatie in kaart gebracht en wordt er gekeken hoe het gesteld is met de *impact, coping* en *support*. Door het onder te verdelen in "laatjes" kan hierna per thema gewerkt worden aan het verlies.

Voor de professionals binnen de maatschappelijke begeleiding kan dit worden uitgebreid tot de multimethodische verliesbegeleiding in drie stappen, waarbij de PAK techniek de eerste stap is (Mönnink, 2008, p. 209–217). In de tweede stap: Coping Support Analyse (CSA) wordt gekeken naar de impact van het verlies, in welke mate de persoon ontregeling ervaart en de negatieve en positieve coping en support. Hierna kunnen doelen worden opgesteld en kan worden gewerkt aan het reduceren van negatieve factoren en het versterken van positieve factoren. Vervolgens wordt overgegaan op de derde stap: Coping Support Begeleiding (CSB). In dit onderdeel kunnen methoden worden gekozen wegens *methodische indicatiestelling* (Mönnink, 2008, p. 215). Dit gebeurt altijd in overleg met de cliënt, gekozen methodes moeten de cliënt aanstaan. Tijdens de uitvoering van de methoden wordt nauwlettend in de gaten gehouden of de gekozen methoden voldoende aanslaan. Er kunnen een twintigtal methoden worden gebruikt die veelal bekend zijn binnen het maatschappelijk werk. In dit kader wordt verwezen naar het boek van de Mönnink (2008). Een methode die goed aansluit bij de doelgroep is, mijns inziens, de ritueelmethode. Het zorgvuldig naleven van rouwrituelen ondersteunt een vluchteling in de eigen culturele identiteit. Belangstelling vanuit de omgeving voor die vluchteling en zijn rituelen kan helpen in het proces van aanpassing (Yarden, 2013). Uiteraard met inachtneming van Nederlandse wet- en regelgeving.

Het is mogelijk dat gedurende de begeleiding duidelijk wordt dat er complicaties zijn in de verliesverwerking. De Mönnink (2008) verwoordt dit als volgt: "Verstoringen in de verwerking van verlies waarbij iemand zichzelf of diens omgeving onverminderd tot last is en schade berokkent" (p. 242). Kenmerken hiervan kunnen zijn:

- Het leven blijft in het teken staan van het verlies.
- Er is vaak sprake van afwezigheid van rouwarbeid, onvoldoende rouwarbeid of juist van dwangmatigheid in de rouwarbeid.

Voor een uitgebreide lijst van symptomen van gecompliceerde verliesverwerking wordt binnen dit artikel aangeraden om het boek van Maes (2007) te raadplegen. Wanneer één van bovenstaande kenmerken geconstateerd wordt, verwijs de cliënt dan volgens artikel 9 uit de beroepscode van de NVMW (2010) door naar een tweedelijns zorginstelling, zoals een rouwtherapeut of psychiater.

UITVOERING IN DE PRAKTIJK

In dit onderdeel zal kort worden stilgestaan bij de uitvoering in de praktijk. Duidelijk mag zijn geworden dat gesprekvoering een belangrijk onderdeel is bij verliesbegeleiding. Bedenk als maatschappelijk begeleider altijd of er sprake is van een vertrouwensband met de cliënt voordat er een opening wordt geboden om over verliezen te spreken. Wanneer dit aanwezig is kan er een opening worden geboden door de cliënt uit te nodigen om zijn of haar levensverhaal te vertellen, de geleden verliezen komen dan vaak naar boven. Wanneer een cliënt liever niet spreekt over het verlies moet dit worden geaccepteerd. Wanneer de hulpverlener echter het gevoel heeft dat de cliënt niet op zijn gemak is en daardoor er niet over kan praten, bied een huisbezoek vaak uitkomst.

Veelal kan er op basis van het levensverhaal worden door gevraagd en bekeken worden hoe het staat met de *coping* en *support* van de cliënt. Vluchtelingen hebben vaak een klein sociaal netwerk hetgeen de verliesverwerking kan tegenwerken. Een mogelijkheid om dit sociale netwerk uit te breiden is om via bijvoorbeeld buurthuizen de cliënt deel te laten nemen aan activiteiten om zo meer personen in zijn woonomgeving te leren kennen. De praktijk laat zien dat hier regelmatig hechte vriendschappen ontstaan. Een negatieve manier van coping kan echter ook zorgen voor een lastige verliesverwerking. De professionals binnen de maatschappelijke begeleiding dienen hierop in te spelen. Wanneer een cliënt bijvoorbeeld snel in de slachtofferrol kruipt kan hier een assertiviteitstraining voor worden aangevraagd, dit kan door het algemeen maatschappelijk werk van de desbetreffende gemeente worden uitgevoerd.

Voor veel vluchtelingen zijn rituelen een manier om rouw een plek te geven in het leven. Sommige rituelen zijn echter in strijd met de Nederlandse wet- en regelgeving. Het is in dat geval van belang om met de cliënt een alternatief ritueel te bedenken wat wel genoeg voldoening

VERLIES VAN (T)HUIS EN HAARD

geeft. Een voorbeeld hiervan is een cliënt waarvan haar echtgenoot is overleden. Het eerste jaar mag zij volgens het ritueel niet buiten komen en alleen zwarte kleding dragen. Echter is zij ook verplicht om de inburgeringscursus te volgen. In gesprek met mevrouw is afgesproken dat zij alleen naar buiten gaat om bij de inburgeringscursus aanwezig te zijn en dat alle gesprekken met het VluchtelingenWerk komend jaar bij haar thuis plaats zullen vinden. Naast de verschillende manieren om hulp te bieden bij coping, support en de verschillende methodes die hierbij gebruikt kunnen worden, is het ook mogelijk om praktische handreikingen te bieden. Een voorbeeld hiervan is om contact op te nemen met het Rode Kruis. Deze organisatie heeft veel vluchtelingenkampen over de hele wereld. Het is mogelijk om via hen informatie te vinden over familieleden van vluchtelingen die zich nog in het buitenland bevinden of vermist worden. Op deze manier kan er duidelijkheid worden geboden, hetgeen van groot belang is bij verliesverwerking.

BELANG VAN IMPLEMENTATIE VAN DE BESCHREVEN METHODEN

Door het actief signaleren van probleemveroorzakende factoren¹ is geconstateerd dat er een gat zit in het eclectisch integratief werken van de maatschappelijke begeleiding. Vanwege het feit dat vluchtelingen tal van verliezen hebben meegemaakt, die hun welzijn en integratieproces beïnvloeden, is het van belang het professioneel handelen hierop aan te passen en aan te sluiten bij de behoefte van de cliënten. Hiermee wordt ook beter aangesloten bij de doelstelling van de maatschappelijke begeleiding en is haalbaar vanwege het eclectisch integratief werken.

Door culturele verschillen, zoals angst dat door hulp te vragen de familienaam in het geding komt, zoeken vluchtelingen vaak geen hulp bij problemen (Goudriaan, 2003). Zij gaan echter wel naar VluchtelingenWerk wat vaak een veilige en vertrouwde plek is waar dit soort onderwerpen ter sprake kunnen worden gebracht zonder dat de buitenwereld denkt dat er hulp voor psychische problemen wordt gezocht. Door deze veiligheid zullen verwijzingen naar tweedelijnszorg ook eerder ter harte worden genomen. Het is hierbij van belang dat er sprake is van een warme overdracht.

De verwachting is dat implementatie van verliesbegeleiding positief effect heeft op het welzijn en integratieproces van vluchtelingen. Zo wordt in de meerjarenprogramma's van Pharos (2011, 2012) aangegeven dat behoud van gezondheid een voorwaarde is voor succesvolle integratie en participatie. Daarnaast geven zij aan dat investeren in het vermogen van reguliere- en welzijnsvoorzieningen om vluchtelingen adequate en effectieve zorg en ondersteuning te bieden gezondheidswinst oplevert voor cliënten alsmede financiële en

maatschappelijke baten. Aspecten uit de methode zoals psycho-educatie, dat onder de praktische handreiking valt, zorgen ervoor dat er beter met het verlies kan worden omgegaan (Goudriaan, 2003). Tot slot geeft Raaphorst (2008) aan dat het vertellen over verlies belangrijk is; het maakt dat wat vreemd en afwijkend is weer normaal wordt. Zo ontstaat door het vertellen binnen de verliesbegeleiding de mogelijkheid om weer thuis te raken in de nieuwe omstandigheden. Verliesbegeleiding kan worden geïmplementeerd door middel van voorlichting en workshops voor stagiaires en vrijwilligers door professionals. Daarnaast kunnen professionals bijscholing krijgen door bijvoorbeeld Pharos.²

CONCLUSIE

Het mag duidelijk geworden zijn dat het implementeren van verliesbegeleiding binnen de huidige methoden in de maatschappelijke begeleiding zeer haalbaar en relevant is, zowel voor het welzijn en integratieproces van de cliënten als voor het behalen van de doelstelling: "Voorkomen en oplossen van persoonlijke problemen die de inburgering kunnen belemmeren". Uit eigen ervaring kan er worden geconcludeerd dat deze methode een meerwaarde kan zijn voor de kwaliteit van de begeleiding en voor de cliënten. O.a. Papadopoulos, Raaphorst en Pharos ondersteunen dit standpunt.

Zo geeft Papadopoulos (2002) aan dat aandacht voor het verlies van thuis met de daarbij behorende pijn kan bijdragen aan welzijn en zingeving. Raaphorst (2008) geeft aan dat vertellen over verlies belangrijk is omdat het maakt dat wat vreemd en afwijkend is, in dit geval de Nederlandse taal en cultuur, weer normaal wordt.

In dit artikel zijn handvatten aangereikt om met cliënten in gesprek te gaan over verlieservaringen en zijn mogelijkheden geboden om deze methode te implementeren binnen het eclectisch integratief werken. Eerder is duidelijk geworden dat door gedwongen migratie de continuïteit wordt verbroken en kan leiden tot een existentiële crisis bij de cliënten van de maatschappelijke begeleiding. De continuïteit kan worden hersteld door aandacht te hebben voor het verlies door middel van methodisch handelen, hierdoor kan er weer ruimte komen voor de integratie en verbetert het welzijn.

NOTEN

1 Competentie A11 profiel MWD.

2 Pharos: Kennis- en adviescentrum migranten, vluchtelingen en gezondheid.

REFERENTIES

- Baeten, H. (2011). *Groepsmaatschappelijk werk: Kortdurende Oplossingsgerichte Therapie*. Geraadpleegd op 16 maart, 2013, via <http://www.groepsmaatschappelijkwerk.nl/?g=node/431>
- Essen, J. van, Bala, J., Mooren, T., de Boer, O., & Wolf, A. (2007). *Leven na de vlucht. Systeembehandeling bij getraumatiseerde asielzoekers- en vluchtelinggezinnen*. Amsterdam: Stichting Centrum '45.
- Goudriaan, M. (2003). *Met de dood in het hart*. Zeist: A-D Druk.
- Hoffman, E. (2009). *Interculturele gespreksvoering. Theorie en praktijk van het TOPOI model*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kok, S., Kuipers, J., & Weiler, R. (2010). *Naar een visie voor Vluchtelingenwerk 2015*. Geraadpleegd op 16 maart, 2013, via https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/Vluchtelingenwerk/migrate/pdf-bibliotheek/Rapporten_Vlw/2010-06-Visie2015compleetdef.pdf?phpMyAdmin=7w5ZyEx7eG8GI5V6d7LIau64Ca&phpMyAdmin=d103b040daaa28b558cce86d2a2af0e5
- Maes, J. (2007). *Leven met een gemis. Handboek over rouw, rouwbegeleiding en rouwtherapie*. Oostkamp: PurePrint.
- Mönnink, H. de (2008). *Verlieskunde, handreiking voor de beroepspraktijk*. Amsterdam: Elsevier.
- Mortier, E., & Blancquaert, L. (2010). *Niemand weet dat ik een mens ben. Minderjarige vluchtelingen en hun verhaal*. Amsterdam: De bezige bij.
- NVMW (2010). *Beroepscode voor de maatschappelijk werker*. Nieuwegein: Anraad.
- Papadopoulos, R. K. (2002). *Therapeutic care for refugees: No place like home*. Londen: Karnac Books.
- Pharos (2011). *Jaarverslag en jaarrekening 2011*. Utrecht: Pharos.
- Pharos (2012). *Jaarverslag en jaarrekening 2012*. Utrecht: Pharos.
- Raaphorst, L. (2008). *Thuis is ergens tussen herkomst en toekomst*. Unpublished master's thesis, Universiteit voor Humanistiek, Utrecht.
- Rohlof, H., & Jasperse, A. (1996). *Medische antropologie 8: Gedwongen migratie, verlies en cultuur*. Geraadpleegd op 26 maart, 2013, via <http://www.rohlof.nl/gedwongmigr.htm>
- Stroebe, M., & Schut, H. (1999). The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *Death Studies*, 3(23), 197–224.
- VluchtelingenWerk Nederland (2013a). *Geschiedenis van de organisatie/Missie en Visie van de organisatie*. Geraadpleegd op 16 maart, 2013, via <http://www.vluchtelingenwerk.nl/organisatie/organisatie.php>

- VluchtelingenWerk Nederland (2013b). *Integratie en maatschappelijke begeleiding*. Geraadpleegd op 16 maart, 2013, via <http://www.vluchtelingenwerk.nl/wat-doet-vwn/begeleiding-bij-integratie.php>
- VluchtelingenWerk Nederland (2013c). *Vluchtelingen in getallen 2013*. Geraadpleegd op 16 maart, 2014, via <https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/Vluchtelingenwerk/Publicaties/attachments/VLUCHTELINGEN%20IN%20GETALLEN%202013%20versie%20definitief.pdf>
- Yarden (2013). *Voorlichting rouwrituelen: Vluchtelingen en asielzoekers*. Geraadpleegd op 27 januari, 2013, via <http://www.yarden.nl/voorlichting/rouwrituelen/vluchtelingen-en-asielzoekers>